

УДК 378.016:81(477)»18/19»

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-4\(199\)-53-57](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-4(199)-53-57)

Петренко Тетяна

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0003-2296-3919>

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

A Розглядається питання вивчення іноземних мов у навчальних закладах України ХІХ століття. Встановлено, що відповідно до циркулярів міністерства Російської імперії, яке опікувалося освітою, існували різні типи навчальних закладів. Освіта в них базувалася на принципах формальної освіти, тренування пам'яті за рахунок математичних наук та вивчення класичних мов. Основними іноземними мовами, що вивчалися, були стародавні (латинська та грецька) та «нові» (німецька, французька). З'ясовано, що розвиток методики викладання іноземних мов складався з чотирьох етапів, кожен із яких мав свої певні особливості. У статті схарактеризовано мету та завдання вивчення іноземних мов на кожному із цих етапів.

Ключові слова: освітня система України; навчальні заклади України ХІХ ст.; мови стародавніх класичні та нові; вивчення іноземних мов; методи вивчення іноземних мов

S *Petrenko Tetiana. Revisiting the learning foreign languages in the educational institutions of Ukraine in the XIX century.*

The article considers the issue of learning foreign languages in the educational institutions of Ukraine in the XIX century. It was established that according to the circulars of the Ministry of Education, there were four types of educational institutions. The main foreign languages studied were ancient (Latin and Greek) and «new» languages (German, French), and the study was based on the principle of formal education, based on the principle of memory training through mathematical sciences and the study of classical languages. It was found that the development of teaching methods of foreign languages consists of four stages, each of which had its characteristics. The article describes the purpose and the objectives of learning foreign languages.

The processes of globalization, integration, multicultural transformations of modernity determine the relevance of one of the priority areas of the educational policy of the Ukrainian state – foreign language learning. Given the demands of the time, there is an urgent need to improve the study of foreign languages, update and rethink the purpose of education not only in regards to the requirements of the educational system of Ukraine, but also the recommendations of the Council of Europe on language education, the principles of the Bologna Declaration.

Research on the history of the domestic education system in the XIX century was represented by many publications. Some scientific works concern the issue of teaching foreign languages in specific educational institutions of Ukraine. Analysis of the scientific literature proved the need to cover the study of foreign languages in educational institutions of Ukraine in the XIX century. This article covers the study of foreign languages in educational institutions of Ukraine in the XIX century. Foreign languages learning in the educational institutions of Ukraine in the XIX century was regulated by circulars of the Ministry of Education. The growth of interest in foreign languages (classical and new) was determined by the requirements of modern times in general and socio-economic and political realities in particular. The choice of a foreign language depended on cultural and religious policy, and the main place belonged to Latin and Greek. The study of new languages (German, French, and later English) was caused by the practical needs of economic and cultural development of society at that time. The development and formation of methods of learning foreign languages occurred in stages with the change of the educational system and the creation of general approaches to teaching methods.

Key words:

Петренко Тетяна Володимирівна, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри англійської мови, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

Petrenko Tetiana, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the English Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

E-mail: moroz.tatyana@gmail.com

Актуальність проблеми. Процеси глобалізації, інтеграції, мультикультурні перетворення сучасності зумовлюють актуальність одного з пріоритетних напрямів освітньої політики української держави – вивчення іноземних мов. Ураховуючи вимоги часу, виникає нагальна потреба вдосконалення вивчення іноземних мов, оновлення та переосмислення мети навчання не тільки щодо вимог освітньої системи України, але й рекомендацій Ради Європи з мовної освіти, принципів Болонської декларації.

Сучасне буття визначається процесами глобалізації, що впливають на характер відносин між різними країнами, культурами, окремими людьми. У контексті інтеграції у європейський і світовий освітній і науковий простір інтерес до вивчення іноземних мов постійно зростає, оскільки він є важливим і невід'ємним складником сучасної освіти. Науковці світу, у тому числі й України, розробляють нові стратегії та методи викладання іноземних мов на всіх щаблях сучасної системи освіти. Саме тому зростає увага до історико-педагогічного досвіду, який був нагромаджений у попередні часи. Дослідники звертають свою увагу на різноманітні галузі освіти, але, на жаль, проблема впровадження іноземних мов в освітній процес України в XIX ст. є малодослідженою, однак є досить актуальною.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідження історії вітчизняної системи освіти XIX ст. представлено багатьма публікаціями, зокрема О. Бабіна, Д. Богданова, В. Волоскова, І. Гавришак, Н. Гончаренко, Т. Лутаєвої, О. Мисечко, В. Омельчук та ін. Питання розвитку іншомовної освіти в Україні досліджують Л. Кравчук, О. Мисечко, А. Рацул, В. Редько, Л. Щерба та ін. Окремі наукові праці стосуються питання викладання іноземних мов у конкретних навчальних закладах України (О. Акімкін, С. Бояренцева, В. Волосков, О. Ключко, С. Коляденко, О. Коцюмбас, Г. Розлуцька, Ю. Стрижак, В. Химинець та ін.). Аналіз наукової літератури довів необхідність висвітлення питання вивчення іноземних мов в навчальних закладах України в XIX ст.

Мета статті полягає у висвітленні питання вивчення іноземних мов в навчальних закладах України XIX століття.

Викладення основного матеріалу. Вивчення іноземних мов нині має чи не найважливіше значення у підготовці майбутніх фахівців різних галузей. Розроблення нових ефективних методів і способів для забезпечення якісного оволодіння іноземними мовами потребує звернення до історії вітчизняної теорії та практики. Особливий інтерес у цьому питанні викликає XIX ст., коли у викладанні іноземних мов закладалася нова сторінка й відбувалося значне зростання уваги як до стародавніх, так і нових мов, як важливих компонентів освіти в цілому та вимоги новітнього часу з огляду на соціально-економічні та політичні реалії.

Вивчення іноземних мов та їх викладання у закладах освіти має давні традиції й глибокі історичні корені на українських землях. Дослідники вважають, що знання «чужих мов» було поширене ще до впровадження християнства (зокрема, Володимир Мономах розповідав, що його батько – великий князь Всеволод, володів п'ятьма іно-

земними мовами. Учені припускають, що це були грецька, варязька, угорська, німецька, польська та латинська мови [16, с. 206].

XIX ст. стало часом, коли стара освітня система піддавалася критиці та перегляду, висувалися нові методи, що ставали предметом гарячих дебатів [2; 3; 4; 12; 15].

У XIX ст. домінував принцип формальної освіти. В основі лежав принцип тренування пам'яті за рахунок математичних наук та вивчення класичних мов. Латинська мова, завдяки своїй логічній будові, була зразком для вивчення інших мов, коли на першому плані було вивчення граматики, а спілкування було обмеженим [5; 8].

Науковець Л. Келлі вважав, що граматику-перекладний метод вивчення іноземної мови відображав найдавнішу модель уроку (особливого значення цей метод набув у німецькому середовищі, в школах при монастирях) [7, с. 5].

За такої освіти граматичні правила заучувалися напам'ять, абстраговано від контексту, а закріплювалися різноманітними вправами на переклад. Навчальний матеріал базувався на основі граматичних тем. Принцип такого навчання полягав у тому, що після засвоєння граматики здійснювався переклад іноземного тексту рідною мовою [9, с. 244].

Тогочасний урок іноземної мови мав три етапи: вступний (презентація граматичного матеріалу), тренувальний (побудова речень згідно з темою) та практичний (представлення та доповнення граматичних форм). Переклад з іноземної мови рідною та навпаки мав засвідчити рівень володіння іноземною мовою. Розмовна мова мала другорядне значення.

Історія розвитку освіти в Україні мала складний характер у зв'язку з тим, що окремі її території були окуповані різними країнами, які запроваджували свою систему освіти [5]. Тому досить важко схарактеризувати історію розвитку освіти України в цілому.

Розвиток освіти в центральній і східній Україні безпосередньо залежав від економічного та соціального стану Російської імперії, коли офіційно існувала одна шкільна система, керована Міністерством народної освіти, утвореним у 1802 р. Українську територію було поділено на два округи: Харківський та Київський [8].

Отже, розвиток освіти в підросійській Україні відбувався під впливом певних російських освітніх реформ. Ці зміни стосувалися як початкової та середньої освіти, так і вищих навчальних закладів.

На початку XIX ст. у 1802 р. було засновано Міністерство народної освіти із централізованою та чітко структурованою системою державних навчальних закладів. За розробленою Міністерством у 1803 р. програмою було встановлено чотири типи навчальних закладів: училища парафіяльні, повітові, губернські (гімназії) та університети. Тільки в гімназіях офіційно планувалося викладання класичних і нових мов (латинської, німецької, французької). Із цього часу суттєво змінюється погляд на вивчення іноземних мов. Якщо в попередні роки провідна роль належала

формуванню в учнів формально-логічного мислення [13, с. 97], то тепер на перший план висувуються плани розвитку самостійного мислення та думки [14, с. 22-25].

До 1816 р. в Україні було засновано багато гімназій у Києві, Харкові, Чернігові, Полтаві, Катеринославі, Одесі, Вінниці, Херсоні тощо. Навчання в цих гімназіях передбачало вивчення латинської, грецької, французької, німецької, польської та російської мов.

У 40-х рр. XIX ст. відсоток навчального часу, відведеного на вивчення класичних мов, невпинно зростав (за рахунок вилучення із навчальних планів таких предметів, як статистика, логіка тощо). Час, відведений на вивчення класичних мов, сягав 40% усіх навчальних занять.

Гімназії, як новий тип навчального закладу того часу, поширювалися на території тогочасної України досить повільно й не задовольняли потреб суспільства. А вивчення іноземних мов у них обумовлювалося не стільки психолого-педагогічною необхідністю, скільки слідуванням культурній європейській традиції [18, с. 98].

Аналіз історично-наукових джерел із питань розвитку гімназій (І. Альошинцев, П. Капніст, С. Рождественський, К. Фогт, Є. Шмідт) доводить, що проблемі вивчення іноземних мов у дореволюційних гімназіях приділялася особлива увага. А в педагогічних училищах XIX ст. навіть проводили підготовку викладачів стародавніх мов [1].

Класичними гімназіями з вивченням двох стародавніх мов були ІІ Київська, І Харківська і ІІ Одеська гімназії; реальними гімназіями стали Білоцерківська, Рівненська, Ніжинська, ІІ Харківська і Миколаївська. Решта гімназій називалися класичними з вивченням латинської мови.

Історичні матеріали свідчать, що в гімназіях існував такий порядок: на вивчення латинської мови відводилося 30 годин (навчання починалося з 3 класу), німецької мови – 23 години (з першого класу), французької – 24 години (з другого класу). Реальні училища відводили на вивчення німецької мови 26 годин, а французької – 21 годину [6].

Шкільна українська практика того часу залежала від культурних і релігійних процесів у політиці, тому латинська та грецька мови посідали важливе місце в освіті. Крім того, ці мови використовувалися як мови викладання, і їхній статус залишався високим аж до кінця XIX ст. Практичні потреби політичного й економічного розвитку Російської імперії спричинили поступове впровадження в навчальні плани закладів освіти вивчення нових (європейських) мов [17].

Фахова підготовка вчителів іноземної мови, починаючи з 1804 р. мала суто культурологічний характер, де головний акцент був на античній культурі, й відбувалася на словесних відділеннях університетів, пізніше на філософському факультеті Харківського університету.

Проте вивчення іноземних мов у 20-ті рр. XIX ст. почало різко падати. Це було пов'язано з новим проектом розвитку середньої школи, де підкреслювалося, що розумовий розвиток, сила, глибина й точність мислення, розвиток

моральних якостей, витончений естетичний смак можуть бути надбані і без знання іноземних мов [14, с. 77].

Подальші освітні реформи (друга половина XIX ст.) суттєво звузили загальнокультурну та загальноосвітню роль іноземних мов (як стародавніх, так і нових).

Зупинимось детальніше на питанні вивчення іноземних мов у школах. 16 уроків на тиждень – латина. У першому класі учні опановували граматику, у другому – читання (твори класиків). Особливо необхідно підкреслити, що вивчення латинської мови проходило на основі порівняння з російською (так, у другому класі перша година призначалася перекладам із російської мови латинською, у третьому – створенню віршів латиною).

Новим мовам (німецькій, французькій, пізніше англійській) відводилося до 16 годин на тиждень у четвертих класах. Так само, як і при вивченні класичних мов, перший клас вивчав граматику, другий – переклади, третій – читання й письмо, четвертий – читання прози й віршів, написаних власноруч.

Цікавим є той факт, що в жіночих гімназіях також вивчалися іноземні мови, але їхні навчальні плани суттєво відрізнялися. Кількість годин на вивчення іноземної мови була незначна, курс не вважався загальнообов'язковим і викладався лише за додаткову плату.

У 1864 р. було видано «Статут гімназій і прогімназій у Російській імперії», який поділив гімназії на два типи: класичні та реальні. Класичні гімназії акцентували увагу на вивченні стародавніх мов і точних наук, реальні – на вивченні «нових» мов (німецької, французької, англійської).

Важливою відмінністю класичних і реальних гімназій було те, що право на отримання подальшої вищої освіти мали тільки випускники класичних гімназій, оскільки викладання в університетах відбувалося здебільшого латиною.

Згідно з вищеназваним Статутом, гімназії були поділені на гімназії та прогімназії. Саме в прогімназіях було значно підвищено кількість годин на вивчення іноземних мов (для порівняння: у гімназії латина вивчалася 28 годин на тиждень, у прогімназії – 37 годин; на вивчення грецької мови у прогімназіях відводилося 35 годин на тиждень, а з другого класу вводилося вивчення нових мов).

У 1871–1872 рр. вийшли нові статuti, що надали гімназіям загальнодержавні програми, у яких на першому місці були письмові роботи (зокрема переклади з російської мови грецькою та латиною).

У 1872 р. було змінено статус реальних гімназій. Вони стали реальними училищами, де учні могли здобути лише середню освіту і не мали права вступу до університетів.

Статут 1890 р. вже передбачав зменшення кількості годин на вивчення стародавніх мов, а німецька та французька мали відповідно 19 годин на тиждень.

Кінець XIX ст. відзначився новими революційними змінами щодо викладання іноземних мов, оскільки педагоги та науковці все більше наголошували на необхідності активізації діяльності учнів під час навчання усного мовлення.

Експерименти педагогів того часу вивели на перший план таку форму уроку, за якої орієнтація на більш природне опанування іноземної мови стало найважливішим аспектом [10].

Аналіз наукових досліджень, присвячених проблемі вивчення іноземних мов у XIX ст. в Україні, дозволяє визначити декілька етапів розвитку методики викладання.

На першому етапі (20–40 рр. XIX ст.) відбувалося зародження теоретичних основ викладання іноземних мов, базові принципи.

На другому етапі (40–60 рр. XIX ст.), із появою гімназій, мовна освіта стала обов'язковою й збагатилася значними методичними надбаннями. Найпоширенішим був дедуктивний метод, що в основному передбачав вивчення граматики мови. Переважними засобами навчання були письмові переклади та вивчення фонетичних особливостей стародавніх мов.

Отже, особливостями вивчення іноземних мов у другому етапі стало використання теоретичних методів навчання шляхом вивчення правил письма та читання, викладання граматики на основі порівняння з граматику іншої мови (російська, українська, латинська), відсутність загальнодидактичних принципів організації навчального матеріалу, перенасиченість навчального матеріалу, відсутність єдиного критерію оцінювання рівня знань.

На третьому етапі (60–90 рр. XIX ст.) відбувається впровадження індуктивних методів навчання іноземним мовам. Їхнє застосування було викликано низьким рівнем засвоєння знань учнями при використанні дедуктивних методів і перенасиченістю навчального матеріалу. Індуктивний метод передбачав створення особливого мовного середовища, підвищення ролі самостійної роботи учнів і мав на меті формування практичного досвіду володіння іноземною мовою. На даному етапі були розроблені основні принципи планування навчального навантаження (узгодженого із віком, розумовими можливостями учнів). Проте збільшення кількості годин та навчального навантаження завадило підвищити рівень знань іноземних мов.

На четвертому етапі (90-ті рр. XIX ст. – початок XX ст.) виникає необхідність розроблення якісно нових методів вивчення іноземних мов. Шляхом до цього мало стати поєднання практичного й теоретичного викладання навчального матеріалу, формування гуманістичних принципів педагогічного процесу, збільшення ролі нових мов у навчальних програмах. Це призвело до зменшення кількості годин, відведених на вивчення стародавніх мов, та акцентування ролі нових.

Треба відзначити, що розвиток і становлення методики навчання іноземних мов в Україні в досліджуваний період як під владою Росії, так і під владою Австро-Угорщини, відбувався поетапно, зі зміною освітньої системи та створенням загальних підходів до методів навчання. Відмінність, і суттєва, на територіях західної України щодо впливу європейських освітніх традицій на формування системи мовної освіти, де за мету ставилося вміле поєднання рідної мови

та навчання іноземній. На територіях Центральної та Східної України в період другої половини XIX ст. мовна освіта перебувала під постійним тиском з боку державотворчої політики Російської імперії. Незважаючи на те, що в різних регіонах рівень викладання та освіченості населення відрізнявся, володіння щонайменше двома іноземними мовами було обов'язковим для вступу до вищого навчального закладу.

Висновки. Отже, вивчення іноземних мов в навчальних закладах України XIX ст. регламентувалося циркулярами Міністерства освіти. Зростання інтересу до іноземних мов (класичних і нових) визначалося вимогами новітнього часу в цілому та соціально-економічними й політичними реаліями зокрема. Вибір іноземної мови залежав від культурно-релігійної політики, а головне місце належало латинській і грецькій мовам. Вивчення нових мов (німецької, французької, а згодом і англійської) було спричинене практичними потребами економічного й культурного розвитку тогочасного суспільства. Розвиток і становлення методики вивчення іноземних мов відбувався поетапно зі зміною освітньої системи та створенням загальних підходів до методів навчання.

Перспективи подальших розвідок лежать у площині вивчення особливостей вивчення іноземних мов у різних регіонах України, їхнього порівняння, виокремлення найцікавіших із точки зору сучасного розвитку освітньої системи України.

Список використаних джерел

- Алешинцев И. А. История гимназического образования в России (XVIII и XX век) : монография. Санкт-Петербург : Изд. О. Богдановой, 1912. 361 с.
- Безлюдна В. Методика викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах: історія та сучасність. *Молодь і ринок*. 2019. № 2 (169). С. 46–50.
- Богданов Д. В. Развитие освіти на Слобожанщине у 2 пол. 19 столетия. *Десяти Сумцовські читання* : матеріали Всеукр. наук. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження видатного українського вченого, академіка АН України М. Ф. Сумцова, (м. Харків, 16 квіт. 2004 р.). Харків, 2005. С. 1–4.
- Гливенко І. Задачі та методи вивчення нових мов у середній школі. *Щорічні видання Колегії Павла Галагана*. Київ : Тип-я І. Чоколова, 1900. С. 61–75.
- Гончаренко Н. До джерел вивчення іноземних мов в Україні (друга половина XIX – початок XX століття). *Історико-педагогічний альманах*. 2012. Вип. 1. С. 96–103.
- Долапчі А. Ю. Теорія і практика навчання іноземних мов як складової змісту гімназичної освіти другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2008. 20 с.
- Кравчук Л. В. Історичні витoki навчання іноземних мов та впровадження їх в шкільну практику (XVII – XX ст.). *Збірka наукових праць Бережанського агротехнічного інституту «Соціум. Наука. Культура. Педагогіка»*. URL: <http://intkonf.org/kravchuk-lv-istorichni-vitoki-navchannya-inozemnih-mov-ta-vprovadzhennya-yih-u-shkilnu-praktikuvii-xx-st/>.
- Кришко А. Особливості розвитку мовної освіти в Україні у XIX – початку XX ст. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. № 42. С. 246–254.
- Курляк І. Є. Розвиток класичної освіти на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX ст.) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2000. 473 с.
- Король С., Лисак Г. Екскурс в історію розвитку основних методів навчання іноземних мов. *Вісник національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2014. № 4. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgibin/irbis_64.exe?2121DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Vnadsps_2014_4_9.
- Лабінська Б. І. Історичні нариси з методики навчання іноземних мов на західноукраїнських землях (друга половина XIX – перша половина XX ст.) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2013. 384 с.
- Мисечко О. Є. Про викладання іноземних мов у середніх школах України (1786–1917). *Шлях освіти*. 2005. № 3. С. 50–55.
- Мисечко О., Матис М. Раннє вивчення іноземної мови у вітчизняній і зарубіжній шкільній практиці. Історія, досвід, «віч-

- ні» проблеми. *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2005. № 4. С. 95–103.
14. Проект реформи середньої школи. Доклад Совещания, образованного Государственной Думой для разработки проекта реформы средней школы. *Бюллетень Государственного комитета по народному образованию при Министерстве народного просвещения*. Санкт-Петербург : Издание журнала «Русская Школа», 1912. 77 с.
  15. Рига Д. Навчальні програми та предмети, які вивчалися в Чернігівській класичній чоловічій гімназії у XIX столітті. *Сіверянський літопис*. 2019. № 3. С. 153–161.
  16. Розлуцька Г. М. Гімназійна освіта Закарпаття: історико-педагогічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Вип. 31. С. 146–149.
  17. Сірополько С. Історія освіти в Україні. Львів : Афіша, 2001. 206 с.
  18. Стрижак Ю. Вивчення іноземних мов у гімназіях Полтавської губернії кінця XIX – початку XX століть. *Педагогічні науки*. 2017. № 70. С. 96–99.
  9. Kurliak, I. Ye. (2000). *Rozvytok klasychnoi osvity na zakhidnoukrainskykh zemliakh (XIX – persha polovyna XX st.)* [Development of classical education in the western Ukrainian lands (XIX – first half of XX century)]. (D diss.). Kyiv [in Ukrainian].
  10. Korol, C., & Lysak, H. (2014). Ekskurs v istoriiu rozvytku osnovnykh metodiv navchannia inozemnykh mov [Excursion into the history of the development of basic methods of teaching foreign languages]. *Visnyk natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Pedahohichni nauky* [Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Pedagogical sciences], 4. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Vnadsps_2014_4_9 [in Ukrainian].
  11. Labinska, B. I. (2013). *Istorychni narysy z metodyky navchannia inozemnykh mov na zakhidnoukrainskykh zemliakh (druha polovyna XIX – persha polovyna XX st.)* [Historical essays on methods of teaching foreign languages in Western Ukraine (second half of XIX – first half of XX century.)]: monohrafiia. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU [in Ukrainian].
  12. Mysechko, O. Ye. (2005). Pro vykladannia inozemnykh mov u serednikh shkolakh Ukrainy (1786-1917) [On the teaching of foreign languages in secondary schools of Ukraine (1786-1917)]. *Shliakh osvity* [The path of education], 3, 50-55 [in Ukrainian].
  13. Misechko, O., & Matys, M. (2005). Rannie vyvchennia inozemnoi movy u vitczyznianii i zarubizhnii shkilnii praktytsi. Istoriia, dosvid, «vichni» problemy [Early study of a foreign language in domestic and foreign school practice. History, experience, «eternal» problems]. *Inozemni movy v navchalnykh zakladakh* [Foreign languages in educational institutions], 4, 95-103 [in Ukrainian].
  14. Proekt reformy srednei shkoly. Doklad Soveshchaniia, obrazovannogo Gosudarstvennoi Dumoi dlia razrabotki proekta reformy srednei shkoly [Secondary school reform project. Report of the Meeting formed by the State Duma to develop a draft reform of secondary schools]. (1912). *Biulleten Gosudarstvennogo komiteta po narodnomu obrazovaniiu pri Ministerstve narodnogo prosveshcheniia* [Bulletin of the State Committee on Public Education under the Ministry of Public Education]. Sankt-Peterburg: Izdanie zhurnala «Russkaia Shkola» [in Russian].
  15. Ryha, D. (2019). Navchalni prohramy ta predmeti, yaki vyvchalisia v Chernihivskii klasychnii cholovichii himnazii u XIX stolitti [Curricula and subjects studied at the Chernihiv Classical Men's Gymnasium in the XIX century]. *Siverianskyi litopys* [Severyansky chronicle], 3, 153-161 [in Ukrainian].
  16. Rozlutska, H. M. (2014). Himnaziina osvita Zakarpattia: istoryko-pedahohichni aspekt [Gymnasium education of Transcarpathia: historical and pedagogical aspect]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriia "Pedahohika, sotsialna robota"* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series «Pedagogy, social work»], 31, 146-149 [in Ukrainian].
  17. Siropolko, S. (2001). *Istoriia osvity v Ukraini* [History of education in Ukraine]. Lviv: Afisha [in Ukrainian].
  18. Stryzhak, Yu. (2017). Vyvchennia inozemnykh mov u himnaziakh Poltavskoi hubernii kintsia XIX – pochatku XX stolit [The study of foreign languages in the gymnasiums of Poltava province in the late XIX - early XX centuries]. *Pedahohichni nauky* [Pedagogical sciences], 70, 96-99 [in Ukrainian].

References

1. Aleshintsev, I. A. (1912). *Istoriia gimnazicheskogo obrazovaniia v Rossii (XVIII i XX vek)* [History of gymnasium education in Russia (XVIII and XX centuries)]: monografiia. Sankt-Peterburg: izd. O. Bogdanovoi [in Russian].
2. Bezliudna, V. (2019). Metodyka vykladannia inozemnykh mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh: istoriia ta suchasnist [Methods of teaching foreign languages in higher education: history and modernity]. *Molod i rynek* [Youth and the market], 2 (169), 46-50 [in Ukrainian].
3. Bohdanov, D. V. (2005). Rozvytok osvity na Slobozhanshchyni u 2 pol. 19 stolittia [Development of education in Slobozhanshchyna in the 2nd half. 19th century]. In *Desiati Sumtsovskii chytannia* [Tenth Sumy readings]: materialy Vseukr. nauk. konf., prysviachenoi 150-richchiu z dnia narodzhennia vydatnoho ukrainskoho vchenoho, akademika AN Ukrainy M. F. Sumtsova (pp. 1-4). Kharkiv [in Ukrainian].
4. Hlyvenko, I. (1900). Zadachi ta metody vyvchennia novykh mov u serednii shkoli [Tasks and methods of learning new languages in high school]. *Shchorichni vydannia Kolehii Pavla Halahana* [Annual publications of the Pavel Galagan Board], 61-75 [in Ukrainian].
5. Honcharenko, N. (2012). Do dzherel vyvchennia inozemnykh mov v Ukraini (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia) [To the sources of learning foreign languages in Ukraine (second half of XIX – early XX century)]. *Istoryko-pedahohichniy almanakh* [Historical and pedagogical almanac], 1, 96-103 [in Ukrainian].
6. Dolapchi, A. Yu. (2008). *Teoriia i praktyka navchannia inozemnykh mov yak skladovoi zmistu himnazychnoi osvity druhoi polovyny XIX – pochatku XX st.* [Theory and practice of teaching foreign languages as a component of the content of high school education in the second half of the XIX - early XX centuries]. (Extended abstract of PhD diss.). Kharkiv [in Ukrainian].
7. Kravchuk, L. V. Istorychni vytyky navchannia inozemnykh mov ta vprovadzheniia yikh v shkilnu praktyku (XVII – XX st.) [Historical origins of teaching foreign languages and their introduction into school practice (XVII – XX centuries)]. *Zbirka naukovykh prats Berezhanskoho ahrotekhnichnoho instytutu «Sotsium. Nauka. Kultura. Pedahohika»* [Collection of scientific works of Brzezany Agrotechnical Institute «Society. Science. Culture. Pedagogy»]. Retrieved from <http://intkonf.org/kravchuk-lv-istorichni-vitoki-navchannya-inozemnih-mov-ta-vprovadzheniia-yikh-u-shkilnu-praktikuvii-xx-st/> [in Ukrainian].
8. Kryshko, A. (2012). Osoblyvosti rozvytku movnoi osvity v Ukraini u XIX – pochatku XX st. [Features of the development of language education in Ukraine in the XIX – early XX centuries]. *Psykholoho-pedahohichni problemy*

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 23.08.2021